

A *Hölgyfutár* című lap számaiból

1860. április 17-én, kedd
Budapest, 11-dik évi folyam. 46.
365. oldal

Tárca.

A Nagy-Cenki temetés. (Ápril 11-dikén)

A legnagyobb magyar szerdán (apr. 11.) délben tétetett le örök nyugalomra, a nagycenki családi sirboltba. Az utósó tisztességtételen nem lehettek jelen mindazok, a kik készültek, sőt azok se, kik a halott jelentés szerint ápril 12-dikére, mint a család által kitűzött temetési napra indultak el. Ezek a szomszédmegyéből s távoli vidékről csak másnap érkezének meg, midőn már a drága koporsót a sirbolt örök éjszakája fődí.

A gyászszertartás azonban mégis igen ünnepélyes volt, mert a közel vidéken villámsebességgel terjedt el a hír, hogy a temetés egy nappal hamarabb menend véghez, s így több ezren gyűltek a nagy gróf koporsója körül.

Az egyházi szertartást a környékbeli özszes papság segédlete mellett ft. Tolnai Antal helybeli lelkész teljesíté.

A családi cimerral ékített koporsót a nagy embernek fájdalomtól lesujtott özvegye, és reménydús két fia: Béla és Ödön, s rajtuk kívül tizenkét Széchenyi gróf követék. A Zichy, Festetics, Károlyi, Mikes, Bohus, Szapáry, Wenkheim, Pejachevich, Ürményi Lopresti ismert családok derék tagjai, az akadémia képviselői: Dessewffy Emil elnök, Deák Ferenc, Károlyi György, Kemény Zsigmond, Toldy Ferenc, Hunfalvy Pál, Lónyai Menyhért, s több író; Klauzál Gábor, Zsedényi Ede és sok más nevezetesség volt a koporsó mellett látható, kik korán érkeztek, hogy e gyász-ünnepélyen jelen lehessenek.

Mindenki nemzeti öltözéket és gyászfátyolt viselt.

A koporsót a kastély kapujából a halotti szekérre, s majd a sirboltba nyolc Széchenyi gróf emelé vállain.

Körül az uradalmi tiszték és a szomszéd birtokosok gyászszővétnekei lobogtak.

A cenki és környékbeli nép ünnepi ruhában és áldással kísérte az egykori jó földes úr meghidegült tetemeit. Több ezren voltak jelen... oh, de azok számára, kik a feledhetetlen nagyot siratják e hazában, és e haza határain túl, milliók és milliókra megy.

A temetés szomorú volt.

Az ég szürke homályos színben nézett alá a kesergő tömegre; a leveletlen fák ágai közt a szél zúgott, kioltogatva a fáklyák lángjait. De néha a felhők közül napvilág tört elő, mintha a természet azon küzdelmet akarta volna ábrázolni, mely a világosság és árnyék között foly. A gyászkiséret a kastély kápolnájából négy órakor indult meg, s a parkon, országúton, s falun át körülbelül félóra alatt ért a sirbolthoz, mely a cenki temetőben fekszik. A sirbolt fölötti kápolna egészen megtelt néppel. A hátrahagyott atyafiak ismét vállaikra vették a koporsót és sirva vitték le a szomorú lépcsőzeten. Künn a fáklyákat egy halomba rakták, melyet az erős szél hatalmas lángokra gyújtott. „Így terjeszté ő is a világosságot a homályban”, mondták a körülállók, és mindenki áldást monda azon férfi hamvaira, ki az alvó nemzetet százéves zsibbadtságából ébresztette föl. Majd a „Szózat” egy pár versszakának bús eléneklése után, a sirbolt kapuja bezáratott, s most már az anyi dicsőség és vihar közt hányatott nagy ember magában, néhány régen porladozó rokona mellett maradt, kik szintén a hazáért éltek.

Másnap (apr. 12-kén,) több mint tizezer ember jött össze Nagy-Cenken. A nagy rész azt hívé, hogy jókor jön; mások ellenben már Bécsben meghallván a hirt, hogy a temetés a gyászshirdetés szerinti nap előtt fog véghezvitetni, Sopronyon át különvonatokon siettek a szomorú szertartás színhelyére. A gyászkiséretben nem lehetvén jelen, gyászsistentiszteletet

tartottak, mely pompa nélküli, de annál méltóságosb és méltóbb volt a legnagyobb magyar emlékezetéhez.

A sirbolti kápolnában egész héten engesztelő sz. miseáldozatok tartattak, s a hely mindig megtelt újonnan érkező vidéki hivekkel. Egész búcsújárás van, mert a közel vidék legalább a helyet akarja látni, hol a nagy ember nyugszik. Az érkezők közt sok előkelő úr, küldöttségek (péld. Vas- és Zalamegyéből,) falusi birtokosok és népbeliek voltak. Különösen megható volt ápril 12-kén a mozsgonyi gazdaképző intézet növendékeinek sereges megérkezése, Major Pál lelkes hazafi vezetése mellett.

A sopronyi gyászünnepe ápril 13-kán d.e. a bencék templomában tartatott, az elhunynak egyetlen élő testvére, Széchenyi Pál kivánatára. A nagy templom a tolongásig megtelt, s mindenki szomorúan tekintett a koporsóra, mely fényárban úszott, és cimerekkkel volt diszítve, s áldotta a nagy embert, kinél a Hunyadyak őt nem volt fényesebb név a magyarok egén. Soprony általában igen nagy részvétet tanúsított e gyászesemény fölött. A színházban – mint mondják – a temetés napján az előadás fölfüggesztett. Igen sok polgár ment ki a nagycenki szomorú szertartásra, s midőn ama esős szomorú, hallgatag napon a holttest (Némethy Imre, az elhunyt gróf hű tisztviselője fölügyelete alatt) a pályaudvarra érkezett, az egész sopronyi polgárság tömegesen ment az életben lévő testvérhez, kikérendő azon szomorú szerencsét, hogy a hullát az indóháznál fogadhassa, s a városon keresztül, gyászkiéreteül szolgálhasson. De Széchenyi Pál gróf jobbnak látta azt tanácsolni, hogy kerüljenek minden feltűnő jelenetet. A polgárság egy része és a városi összes magyar ifjúság szövétnekekkel mentek tehát a n.-cenki gyászhelyre, melynek legdrágább sirja fölött szomorúan megdöbbenve kérdezhetjük a sorstól, a mint a költő írta: „mi jövődöt készítesz előre, hogy bölcsinket elveszed közülünk.”

1860. április 17-én, kedd
Budapest, 11-dik évi folyam. 46.
365-366. oldal

Tárca.

Széchenyi utósó évei.

Görgey tudor úr a döblingi magántébolya tulajdonosa egy a „Morgenpost”-hoz intézett levelében gróf Széchenyi István tragikus kimultáról következő észrevételeket közöl:
„Gróf Széchenyi István elméleti állapotáról az utósó években igen sok ellenmondó és tévnyezetek voltak elterjedve. Némely bel- és külföldi napi lapokban még teljesen meggyógyultnak is hirdették, és az „Augsb. Allg. Ztg” a magyar államférfi „állítólagos” örültségéről beszélt; sőt itt-ott azon gyanú támasztatott, mintha a gróf házamat mindjárt eleinte azért választotta volna állandó lakhelyül, hogy ott háborítatlanul adhatta át magát politikai működésének, és mintha én e célra adtam volna e menhelyet. Én már többször hivatalos uton kijelentettem, és most a leghatározottabban nyilvánítom, hogy gróf Széchenyi házamba érkezése percétől fogva halála pillanatáig valósággal elméletbeteg volt; ő dacára minden szeretetreméltóságának a társalgásban és fényes társalgási tehetségének, nagy mértékben tébolyodott és beszámításba vehetetlen volt. Szenvedése egy gyógyíthatatlan öngyilkolási maniában állott, mely őt intézetembeli 12 évi tartózkodása alatt soha el nem hagyta, és a legvidámabb tréfák mellett, és a legcsendesebb, legderültebb beszélgetés közben kitört. Ezen tizenkét év óta tartó hangulat bizonyosságul álljanak itt az elhunynak néhány levelei. Ezek némhöz intézvék, kit ő csaknem mindennap megtisztelt levelével minden csekélyeségről és a pillanat minden eseményeiről. E levelek egyike 1858. novemb. 5-ről kelt, és így hangzik: „Kedves nagysád! Meddig süt még reám e világ napja, s általában meddig maradok még Kegyed házában, bizonytalan, – de érzem, hogy az többé nem tarthat soká! Addig azonban szeretném fölöttébb szerencsétlen helyzetemet, a mennyire csak lehet,

magamnak elviselhetővé tenni. És erre – Kegyed itt e házban legtöbbet tehet. Szeretném egyszer magamat Kegyed előtt négy szem közt egészen kibeszélni. Kegyed látni fogja, hogy én igen raisonabilis és meglehetősen okos tudok lenni. – – – – Én Kegyed házában hajlékot és barátságos fogadtatást találtam oly pillanatban, midőn az életet, a napfényét alig voltam képes elviselni. Ha oly számos családom nem volna... stb. gyűlölt, vigasztalan életemnek rég véget vetek, - „azt az élet minden helyzetében, szilárd akarattal mindig tehetni” – hogy eddig nem tevém, azon kiméletnek, humanitásnak, szeretetreméltóságnak köszönöm, melylyel Kegyednél velem bánnak, s az utósó lehelletemig el nem fogom felejteni. Őszinte rokonszenvvel Széchenyi István November 5. 1858.”

1859. april 9-én még mindenféle élcés célzatokat ir napi szükségleteiről és az idő repüléséről. „Kedves Nagysád! Megint kérek egy kis „Bonté”-t (szóélc: bonté jóság, és bon thé jó thea) miért is szabadságot veszek magamnak ide mellékelve a mindig használt porcellán iskatulyát (mit fognak a Grimm-testvérek e nem német szószüleményhez mondani?) kegyednek azon kéréssel átszolgáltatni, hogy azt ismét töltse meg!

Kegyed tudja, hogy én a pedansságig rendszerető vagyok! Én mindent följegyzek, hogy emlékemnek segítségére legyen – a mit fájdalom, az ítélő- és képzelő erőnél, legalább mechanikai uton, nem tehetni.

Kérek rendesen minden két hétben theát! – Ha tehát ez ügyben Kegyedhez küldök, az anyit tesz: már ismét két hét – merült le az örökkévalóság tengerébe; – huszonhat küldés anyi mint egy esztendő! – Kegyedre nézve az élet virágában á peu prés semmi, – rám nézve: Infam! – – –

Ma tulajdonképen igen roszul vagyok, fejem csiklánd kívül, s fáj belül – csak már hamar vége volna – inkább ma mint holnap! Nem volna okosság segítségemre jöni? Mi?

Mivel mint remélem és hön óhajtom – Kegyedtől nemsokára bucsut fogok venni – hogy egy hosszu, igen hosszu álmod aludjam – szabadságot veszek magamnak, ide mellékelve emlékül allegorikai arcképet, (célzás a levélhez csatolt pesti lánchid-rajzára) Kegyednek átküldeni. Nem hasonlít egészen – de nincs is hasonlat nélkül!

Mély tisztelettel és egy atyafi, talán egy tiszteletreméltó nagybátyja rokonszenvével! Őszinte, de fölöttébb szerencsétlen barátja és szolgálja.

Döbling 136. sz. apr. 9. 1859. Széchenyi István.”

Példaképen álljon itt még egy levél 1859. november 17-ről:

„kedves nagysád! Ma megint igen nyomoruan érzem magam. Üterem néha úgy megakad, hogy azt hiszem, szivem utósó ütése már itt van! Oh csak egészen megállna! car je déteste mon existence (átkozom létezésemet). Meg fog Kegyed ma ebéd után jelenlétével örvendeztetni? Vagy „Kegyed is állni hágy”... vagy inkább „feküdni”? – fejem „sivár,” és szivem „hideg.”

de grace ne me tuez pas! Széchenyi.

U. I. Semmit se tudok csinálni – – – semmire sincs kedvem. Oh csak már „vége volna.” Ha Kegyed lát, mindig derült vagyok. – Ha Kegyed gyötrelmemben – meglátna!

Legyen olyan jó, férjét – de kimélettel – emlékeztetni, hogy... ellenemben egy palack champagneit vesztett, mert a márványlapu kis asztal csaknem 55 ftot nyom. 1859. nov. 17.”

Igy ment ez a végtelenig. Halálfenyegetések a legártatlanabb és szeszélyesebb tréfák mellett. Mint a gróf a főnnidézett levelek elsejében igen helyesen megjegyzé, és érzé is, a humanus és szeretetteljes bánásmód, melyben részesült, kedvenc foglalatosságai és szokásaiban meghagyatása, a szakadatlan érintkezés családja és barátaival, volt az egyetlen és legbiztosb út, vele az életet megkedveltetni, az volt a tizenkét éven át megpróbáltak talált háritószer az öngyilkosság rajta uralkodó manijája ellen.

Igy élt ő az utósó években nyugodtan s aránylag boldogan. Annyira lön vive, hogy az öngyilkosság számos apró, egyszerű, és szokott eszközeit, melyek minden háztartásban

találtak, például kések, zsinórok, nyak vagy zsebkendők stb. föl nem használta. Így fegyvereket vett fiai számára, őket azokkal megajándékozandó, a nélkül, hogy magában kárt tett volna.

Marc. 3-kán felsőbb helyen szükségesnek találtak, szobáiban rendőri kutatást tenni; ezt követte az utolsó hetekben régi barátja báró Jósika, aztán Mesko grófné halála, a hozzá közel álló udv. tanácsos Zsedényi elítéltetése, – a csapások egész sora, melyek őt mélyen megtörték, és betegsége alap gondolatának új hatalmat adtak fölötte. Kedélye mélyen megrendült és a tizenkét év óta szakadatlanul nyilatkozott öngyilkossági eszmék concretebb alakot nyertek. Most bizonyára ideje volt, a gróf ellen kényszerítő eljáráshoz nyulni, s vele úgy bánni, mint minden más öngyilkossági maniában sinylő beteggel. De – szemben az önmaguktól szóló tényekkel, miszerint meg volt neki engedve, hogy jószágait önmaga igazgassa, jövedelmeivel szabadon rendelkezék, s hogy mind a társadalom, mind a magas hatóság által épelméjű embernek tekintett, tölem minden jogalap el lön vonva, ellene kényszerítőeszközöket alkalmazni, s kénytelen voltam egyszerűen arra szoritkozni, hogy hitvesét és fiait ismételt beszélgetésekben sürgetőleg kérjem, hogy tőle pénzt, a gyanus tárgyakat, szóval mindazon eszközöket, melyekkel szándékát végrehajtaná, szedjék el, és így a család gondoskodása által az intézet részéről szigorú fölügyelet mellőzhetővé tétessék. De mielőtt ily fájdalmas ügyben elhatározás tétetett volna, a szerencsétlenség megtörtént. Enyit azok alaptalan okoskodása ellenében, kik a viszonyokat nem ismerték.

Döbling, apr. 11. 1860.

Görgeu, orvostudor.

Dr. Görgeu e cikke gyöngédtelennek és rosulásra méltónak tartatik. A „Presse” már is kemény kifejezésekkel támadja meg. Dr. Görgeu – úgy mond – e nyilatkozatban az ellene emelendő vád tényállását írta meg. Ő bevallja, hogy a gróf mindig elme beteg volt, ki mindig az öngyilkosságon töprengett, s mégis meghagyta történni, hogy az képes legyen észrevétlenül löfegyverhez jutni, azt megtölteni, elsütöni; minden szolga nélkül egyedül hagyva, zárt ajtajú szobában. Mint halljuk, a törvényes vizsgálat e nagy szerencsétlenség miatt, már napok előtt megkezdett.

1860. április 17-én, kedd

Budapest, 11-dik évi folyam. 46.

366. oldal

Tárca.

A döblingi szomorú napokról.

Az Oest Ztg írja: „Azon 12 év folytán, melyeket Széchenyi a Görgeu-féle intézetben nem annyira betegnek, mint bérben lakó félnek tartatva töltött, sohasem lépett ki a ház küszöbén, de még a házhoz tartozó kertbe se ment. Kiszolgálása két felügyelőre volt bizva, kik az intézettől kapták bérüket. Utóbbi hetekben komorsága növekedett, s gyakrabban nyilatkozott, hogy mily teher neki az élet; azonban a legkevésbé sem változtató meg életrendszerét.”

A „Wanderer”, mely egész cikksorozatot szentel a „legnagyobb magyar” emlékének, a többek közt következőket írja:

„A döblingi intézetben töltött első hat évi élete fölé sűrű fátyol van boritva, melyen át az orvosok éles szeme sem hathatott át. Több mint hat évig volt a gróf az egész világtól elzárkozva, a legközelebbi környezete is ritkán érintkezhetett vele; keveset olvasott és sokat sirt. Mintegy öt évvel ezelőtt úgy látszik, hogy a homály, mely szellemét beárnyazta, oszló félben van, legalább családja s barátai iránt közlékenyebb lön; nagyon megvénült ez alatt! Sűrű, csaknem egészen fehér szakálából arca sápadtan s ráncokkal boritva tünt elő; csak sűrű szemöldei alól kisugárzó szemei löveltek ki néha oly tüzet, mely azon időre emlékeztetett,

midőn gróf Széchenyi szokása szerint a szónoki padon föl s alá mozogva, hirtelen megállott s egy-egy gondolatvillámot dobott hallgatói közzé.

Az intézetbe lépése óta, ottani lakása küszöbét soha sem lépte át; minden reggel kinyitató ablakait s aztán sétáját végzé (mint kiszámítá, mint egy fél német mérföldnyit), mi a szobájában fel s alájárásából állt, s hogy föl s alájárását el ne hibázza, mindig egy golyót dobott valamely edénybe, a mint a szélső ponthoz ért. Apró játékokban nagyörömét lelte; lakásának butorzata a legkisebb tárgytól a legnagyobbig, az asztaltól s szekrénytől kezdve, író-s toilette-asztalának apróságaiig, s gyakorlati s jelentőséggel bíró volt; a férfiú, ki a nagy életnek el volt veszte, éles elméjét legalább apróságokon gyakorlá. Egyszerűen de kiváló csinnal öltözött, magyar szabásu egyszerű felöltő volt rendes viselete, mely csak különös alkalmakkor adott egy drágaköves gombu, sötétkék vagy violaszin bársony attilának helyet. Ily napokon egész külseje különös bájjal birt s meghatóan tiszteletre indított.

Habár minden Bécsbe érkezett honfitársa kötelességének tartotta a nagy férfiut magányában fölkeresni, mégis kevéssel állt bensőbb érintkezésben.

Hanem e szűkebb körben társalgása még folyvást szellemdús, szeretetreméltó s elragadó volt. Szívesen beszélt a multról... de a napi kérdésekkel is szeretett foglalkozni; végtelen sokat olvasott, és ha egyedül volt s fuvoláján nem mulatá magát, melyen igen szépen játszott, saját eszméit is le szokta írni. Ha jól emlékszünk, egyszer úgy nyilatkozott, hogy az 1848-diki évig rendes naplót vitt, s hogy e korszakból egy nagy műve van készen nyomtatás alá. Mindezen körülmény azon hitet ébreszté, hogy semmi alapja se volt többé e tébolydában tartózkodásának, de mi – nyíltan bevalljuk – ellenkező nézetben voltunk.

A tébolydában a külvilág minden benyomását úgyszólván másodkézből vette a gróf, s oly kézből, mely a kellemetlent mindig kiméletes gyöngédséggel tudatá vele. Hanem a külvilággal közvetlen érintkezés által, a legelső durva szél érintése, az alig fölépült lelket ismét szétdulta volna; mert idegzetének izgékonyasága, kedélyének gyulékonyasága minden képzelmet felülmult; midőn látogatást várt, mire nagyobb fontosságot helyezett, már több órával előbb izgatottan járt-kelt, s midőn a kolozsvári toaszt hírére vette, mely reá szólt, mint maga mondá, egy percig eszméletét veszté.

Ő már az élet minden gyötrelmein túl van, sirjánál egy nemzet áll, könyekbe borulva. Az utóbbi tíz év alatt úgy szerették s becsülték az egész országban, mint senki más nem, és meg is érdemlette e szeretetet, mert ő a legnemesebb férfiú volt. Ősz férfiak, kiktől minden érzélgősség távol van, sirtak ma a döblingi kis templomban: „Uram! adj neki békét s örök világosságot!” suttogták a mint koporsójától távoznak, s ez imát az országban ezerszer meg ezerszer fogják viszhangozni. Legyen meg neki a béke áldása, mint az igazság s jog nagy harcosának s martirjának, világoljon előtte az örök világosság, miként világított az ő szelleme e földön minékünk!”

A „Prag. Ztg.” azon indokokra nézve, melyek gróf Széchenyit e szomorú tett végrehajtására vitték, megjegyzi, hogy még teljes bizonytalanság uralkodik. Annyi azonban bizonyos – ugymond a nevezett lap – hogy még a megelőző nap estéjén, hozzátartozói előtt szokott módja szerint viselte magát. Külső izgatottság nem érte, mely azon vértolulásokot, melyekben szenvedett (s melyek miatt 1848 óta lakott Görgen intézetében, saját akaratjából s teljes lelki egészségben, magát csak miként a híres statusférfiu Kaunitz a friss levegőtől elzárva) fokozhatta volna. Marc. 3 ka óta, midőn nála a motozás történt, öt hét telt el. Ez egész idő alatt, kora s a hely iránti tekintetből, többé nem háborgattatott, ámbár az iratokban, miket nála találtak, elég okot lehetne találni legalább a kikérdezésre. Tehát kívülről semmi behatás vagy nyomás nem gyakoroltatott reá, habár kérdőre vonathatási képessége tisztán állott, s épen ezért e gyors határozásu tetteinek alapjaul ilyesmit – mivel nem létezett – nem is teheti föl.”